

ARAŞTIRMA MAKALESİ

2005 Anayasasındaki Federal Sistem Kapsamında Irak'ın Yönetiminde Azınlıkların Rolü

Wassan Theab Muner Janabi¹

MAKALE BİLGİSİ

Başvuru:
Kabul:
Online Yayın:

Anahtar Kelimeler:

Azınlıklar
Irak
2005 Anayasası
Federalizm

Kaynak Gösterimi

Janabi, W.T.M.
(2024). 2005 Anayasasındaki Federal Sistem Kapsamında Irak'ın Yönetiminde Azınlıkların Rolü. *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*, 26 (1), 194-224.
doi.org/10.54838/bilgisosyal.1488261

Özet

Bu çalışma Irak'ta 2005 yılında kabul edilen anayasanın azınlıklara dair sorunları çözmeye yeteneğini ve azınlıkların federal sistem çerçevesindeki rolünü incelemektedir. 2005 Anayasasıyla birlikte Irak federal bir devlete dönüşmüştür. Anayasaya göre bunun temel nedeni, azınlıkların yönetimde daha fazla katılımını sağlamaktır. Bununla birlikte, diğer federal ülkelerin aksine, bölgelerin şekli ve federal hükümetin oluşumuyla ilgili yönetim prosedürleri anayasal bir metinle düzenlenmemiş ve bu düzenlemeler yasalara bırakılmıştır. Çalışmanın amacı, 2005 Anayasası'nın azınlıkların sorunlarını çözmeye ve siyasal katılımlarını artırma olasılığını değerlendirmek, siyasal katılım sürecindeki eksiklikleri tanımlayarak çözüm yolları önermektir. Irak'ta federal yapılanmanın etnik, mezhepsel veya coğrafi temelli olmasına ilişkin sorunsal çalışmanın temel tartışma konusudur. Böylece, Irak federal devletinin etnik, ulusal ve mezhepsel çeşitlilikle karakterize edilmesi bağlamında, anayasal metinlerin yorumlanması ve tartışılmasına dayalı bir analiz yöntemini benimsemektedir. Azınlıkların sorunlarının çözümü için federalizmin etkin bir şekilde uygulanması ve azınlıkların haklarının güvence altına alınması gerekmektedir. İhtilafli bölgelerin sınırları gibi temel meselelerin çözülmesi ve federalizmin gerçekçi bir şekilde uygulanması önemlidir. Çalışma azınlıkların katılım sorununun Irak bağlamında en mümkün yolunun, Amerika'daki gibi coğrafi federalizm yoluyla mevcut eyaletlerin oluşturulması olarak görmektedir. Bu yöntemin, azınlıkların siyasal katılımını artırma ve Irak'ın siyasal istikrarını sağlamak amacıyla uygulama açısından daha anlamlı bir uygulama olduğu görülmektedir.

1 Sorumlu Yazar: Doktora Öğrencisi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi. Esentepe Kampüsü, Serdivan-Sakarya ✉ wassan.janabi@sakarya.edu.tr, ORCID: 0009-0006-4284-1889

RESEARCH ARTICLE

The Role of Minorities in Iraq's Governance Within the Scope of the Federal System in the 2005 Constitution

Wassan Theab Muner Janabi¹

ARTICLE INFO

Submitted: 22.05.2024**Accepted:** 27.05.2024**Published Online:**
29.05.2024**Keywords:**Minorities
Iraq
2005 Constitution
Federalism**To cite this article**Janabi, W.T.M. (2022).
The Role of Minorities
in Iraq's Governance
Within the Scope of the
Federal System in the
2005 Constitution. *Bilgi*
Sosyal Bilimler Dergisi,
26 (1), 194-224
doi.org/10.54838/bil-
gisosyal.1488261**Abstract**

This study examines the ability of the 2005 Iraqi constitution to address minority issues and the role of minorities in the federal system. With the 2005 Constitution, Iraq became a federal state. According to the constitution, the main reason for this is to ensure greater participation of minorities in governance. However, unlike other federal countries, the form of the regions and the governance procedures related to the formation of the federal government are not regulated by a constitutional text and these regulations are left to the laws. The aim of the study is to evaluate the possibility of the 2005 Constitution to solve the problems of minorities and increase their political participation, to identify the shortcomings in the political participation process and to propose solutions. The problematic of whether the federal structure in Iraq is ethnically, sectarian or geographically based is the main topic of discussion in the study. Thus, in the context of the Iraqi federal state being characterized by ethnic, national and sectarian diversity, a method of analysis based on the interpretation and discussion of constitutional texts is adopted. The solution to the problems of minorities requires the effective implementation of federalism and the guarantee of the rights of minorities. It is important to resolve fundamental issues such as the boundaries of disputed territories and the realistic implementation of federalism. The study considers that the most feasible way to solve the problem of minority participation in the Iraqi context is to create existing states through geographical federalism as in the United States. This method seems to be more meaningful in terms of increasing the political participation of minorities and ensuring Iraq's political stability.

1 Corresponding Author: PhD Student, Sakarya University, Institute of Social Sciences, Political Science and Public Administration, Esentepe Kampüsü, Sertdivan-Sakarya ✉ wassan.janabi@sakarya.edu.tr, ORCID: 0009-0006-4284-1889

Giriş

Mezopotamya'nın, antik çağlardan beri çeşitli azınlıklara ev sahipliği yaptığı bilinmektedir. Irak toprakları da bu açıdan farklı etnik, mezhepsel ve dilsel gruplara ev sahipliği yapmaktadır. Bu azınlıklar, Irak toplumunun değeri, önemi, gücü, insani rolü, tarihi ve kültürü açısından önemli bileşenlerdir ve antik çağlardan beri Irak'a hizmet etmişlerdir. Azınlıkların varlığının, bir devlet içinde siyasi, sosyal, güvenlik ve kültürel sorunlar ortaya çıkarması mümkündür. Bu durumun sebebi, bir yandan toplumların çeşitliliği ve aynı ülke içinde yaşayan bireylerin manevi, dini veya milli değerlerinin farklılığı, diğer yandan da vatandaşlık kavramının zayıf olmasıdır. Dolayısıyla, tek bir toplum kavramının gelişimini engelleyerek, aynı devlet içindeki bireylerin ulusal bağlılığını etkileyebilir. Azınlıkların devlet yönetimine katılımı ise doğal bir haktır ve temel haklarından biridir.

Irak'ta siyasi karar alma ve kamu politikası oluşturma sürecine katılım konusunda, güçlü merkezi iktidar rejimleri altında ardışık olarak uygulanan Irak anayasaları, Irak halkının bileşenleri arasındaki dengeyi ciddi şekilde bozmaktadır. Bu durumda azınlıkların siyasi karar alma sürecinde aktif rol oynayabilmesi için 2005 anayasasını hazırlayanlar, geçmişte yaşanan sert siyasi gerilimlere tepki olarak federal sistem ilkesini benimseyerek çözüm aramışlardır. Ancak, 2005 anayasasının hükümleri, özellikle Irak'ta uygulanacak federalizmin tam olarak tanımlanmamış olması sorununu ortaya koymaktadır. Temel sorun, federal yapılanmanın etnik ve mezhepsel temellere mi yoksa coğrafi temellere mi dayanacağıdır.

Bu çalışma, 2005 anayasasının azınlıkların sorunlarını çözme ve siyasi karar alma süreçlerine katılma olasılığını nasıl etkilediğini göstermektedir. Ayrıca, siyasi katılım sürecindeki eksiklikleri tanımlamayı ve çözüm yolları bulmayı umarak, özellikle tartışmalı azınlıklar arasındaki ortak noktaları vurgulamayı amaçlamaktadır. Çünkü azınlıkların sorunları, toplumun ilerlemesi ve gelişimiyle doğrudan ilişkili olup siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel koşulları etkilemektedir. Anayasayı hazırlayanlar, Irak halkının tüm bileşenlerinin yönetimde katılım sorununu ortadan kaldırmak için federal sistemi bir çözüm

olarak benimsemiş; ancak federal sistemin biçimini belirtmemişlerdir. 2005 Anayasası, ulusal birliğin korunması çerçevesinde toplumdaki gruplara, önemleri oranında olumlu ve etkin bir rol garantisi sağlayacak şekilde bir denge sağlama hususunda başarısız olmuştur. Her toplumda azınlıkların varlığının doğal bir olgu olduğunu ve bu azınlıkların, ait oldukları ülke adına iktidarın paylaşılması ve siyasi kararların alınması süreçlerinde daha etkin bir rol oynamalarının sağlanmasının gerekliliği vurgulanmaktadır. Azınlıkların siyasal karar alma süreçlerine katılımı sorunu, küresel ölçekte yaygın bir meseledir. Bu sorun, daha çok istikrar, milli birlik ve siyasi gerçeklikle bağlantılı olarak nitelendirilebilir. Araştırma, Irak federal devletinin etnik, ulusal ve mezhepsel çeşitlilikle karakterize edilmesi bağlamında, anayasal metinlerin yorumlanması ve tartışılmasına dayalı bir analiz yöntemini benimsemektedir.

1. Irak'taki Azınlıklar

Azınlık, diplomasi sözlüğüne göre: *“Bir ülkede yaşayan ve orada çoğunluğu oluşturan bir dil, etnik veya din açısından üyelerinden bazılarının, bir başka ülkede azınlık durumunda olmasını ifade eder”* (Atiyatullah, 1968, s. 96). Birleşmiş Milletler Ulusal, Etnik, Dinsel veya Dilsel Azınlıklara Ait Kişiler Bildirgesi Hazırlık Komitesi'nde, Alman delegasyonu tarafından Komite'ye sunulan bir azınlık tanımına göre: *“Nüfusun çoğunluğunun ait olduğu ülkeye dil, etnik veya din açısından ait olmayan bir devletin vatandaşları olarak toplumun geri kalan üyelerinden ayrılan ve iktidara sahip olmayan, gerçekte ve hukuken çoğunluk ile eşitliği sağlamayı amaçlayan bir gruba denmektedir”* (Abdel-Hamid, 1985, s. 115; Yako,2010, s.130). Çoğulcu toplum ise, İngiliz bilim adamı J. S. Furnival'a göre, iki veya daha fazla unsurdan oluşan, yani din, etnik veya dil farklılıkları nedeniyle birbirleriyle karışmadan ortak bir siyasi ortamda yan yana yaşayan çok sayıda gruptan oluşan toplum türüdür (Kabbani,1981, s. 494).

Dini, dilsel ve etnik çeşitlilik Irak'ın toplumsal yapısının genel bir özelliğidir. Irak'a ilişkin olarak uluslararası ve bölgesel mecralarda

azınlıkların üç ana gruba (Şiiler, Sünniler ve Kürtler) indirgenmiş olması, azınlık gruplarının kimliklerinin örtüşmesi nedeniyle bazı azınlıkların diğerlerine dahil edilmesine yol açmıştır. Örneğin, "Ezidiler, Şabaklar ve Kakailer" gibi Kürtlerle beraber ele alınırken, "Şabak Şiileri, Şii Türkmenler ve Fili Kürtler" gibi Şiilerin de bunların oranını artırmak amacıyla beraber gruplandırılması meseleyi daha da karmaşık hale getirmiştir. Ayrıca, birden fazla kimlik özelliği taşıyan bireylerin varlığı, örneğin Fili Kürtlerin hem Kürt hem de Şii olmaları gibi durumlar bu karmaşıklığı daha da artırmaktadır. Bu nedenle, Irak'ı sadece üç ana gruba indirgeme yaklaşımının ötesinde bir perspektiften hareket ederek bu çeşitliliğin kapsamlı bir haritasını çıkarmak; Irak'ın karmaşık sosyal dokusuna uygun bir yaklaşım belirlemek ve stereotipleri aşmak bu çalışmanın izlediği bir yöntem olarak son derece önemlidir. Bu yaklaşım, geçmişte bu grupların üyelerinin eşitlik ve vatandaşlık duygusu üzerinde olumsuz bir etki bırakmıştır. (Salloum, 2015, s. s. 109-110).

Irak nüfusunun %10'unun üzerinde bir kısmını azınlıklar oluşturmakta ancak her bir azınlığın sayısı veya oranı, Irak nüfus sayımlarına ilişkin istatistiklerde belirtilmemektedir. Milletler Cemiyeti Konseyi'ne sunulan istatistiklere dayanarak 1921 ve 1922 yıllarına ait İngiliz ve Türk istatistiklerinden başlayarak, Irak'taki azınlıkların sayısını doğru bir şekilde belirlemenin zor olduğu ifade edilmektedir. Ardından gelen 1947 ve 1957 yılları için yapılan nüfus sayımları, bugüne kadar ulaşılabilen en güvenilir istatistikler arasında kabul edilse de, bazı kusurlar içermektedir. Örneğin, zorunlu askere alınma korkusuyla kaçma vakalarının varlığı, göçebe kabilelerin kaydedilmemesi ve bireysel çıkarlara göre etnik kimliklerin reddi gibi faktörler bu istatistiklerin güvenilirliğini zedelemektedir. 1977 nüfus sayımında ise, Iraklılar milliyetlerine göre sınıflandırılmış olup, azınlıklara atıfta bulunulmamıştır. Ayrıca, 1987 nüfus sayımı beyan formunda Arap veya Kürt olduğunun belirtilebileceği sadece iki seçenek bulunmakta ve formun işaretlenmemesi durumunda kişilerin Arap olarak kabul edildiği belirtilmektedir. 1997 nüfus sayımı ise, merkezi hükümetin 1991'den itibaren

yönetimini çektiği bölgeleri kapsamakta olup, Dohuk, Süleymaniye ve Erbil dışındaki bölgeleri kapsamamaktadır. Bu nedenle, azınlıkların sayısını doğru bir şekilde belirlemek için güvenilir istatistiklerin mevcut olmadığı ifade edilmektedir (Talabani, 1999, s.29).

Irak'taki azınlıkları incelediğimizde, çoğunun karma (karmaşık) azınlıklar olduğunu gözlemlemekteyiz. Bu durum, ulusal-dilsel bir azınlık olan Türkmenler gibi iki farklı azınlığı aynı anda bir araya getirme veya etnik-mezhepsel bir azınlık olan “Fili Kürtler” gibi çeşitli kimlik öğelerini bünyesinde barındırabilme niteliğindedir. Benzer şekilde, dinsel-dilsel azınlıklar arasında Keldaniler ve Süryaniler gibi örnekler de bulunmaktadır. Bu karmaşıklığın nedeni sadece ırksal, etnik, ulusal veya dilsel gruplardan değil, aynı zamanda karmaşık etnografik gruplardan oluşmalarından kaynaklanmaktadır (Salloum, 2015, s. 109-113). Bu bağlamda, etnik, dini ve dilsel çeşitlilik açısından önemli sayılan Irak azınlıkları şunlardır;

1.1. Türkmenler

Türkmenler, Irak'ta Araplar ve Kürtlerden sonra en büyük üçüncü etnik gruptur. İslam dinini benimserler ve kendi dilleri olan Türkmence'ye sahiptirler. Birçoğunun daha önce Irak'ta iktidardaki milliyetçi rejimlerin politikalarına uyum sağlamak için uyruklarını Arap milliyetçiliğine değiştirmek zorunda kaldıkları bilinmektedir (Simons, 2003/ 2004, s. 64). Irak Türkmenleri ağırlıklı olarak Arap ve Kürt bölgelerini ayıran sınır şeridi üzerinde yayılmıştır. Suriye sınırından Hemrin Dağı boyunca kuzeyde Nineveh Valiliğine bağlı Telafar'dan başlayıp kasabat ve Musul şehrini çevreleyen Al-Raşidiye, Al-Nimrud, Al-Nabi Yunis gibi köylerden geçerek Kerkük'e doğru Erbil şehri ve Altun Köprüsü, sonra Bağdat'a yönelirsek, Taza Hurmato, Başır, Tuzhurmatu, Amerli, Diyala'ya kadar kifri, Karagan (Celavla), kızıl ribat (Saadiya), Hanekin, Mendeli ve Bağdat'ın güney doğusunda bulunan Bedre'ye kadar uzanan bir şerit üzerinde yerleşmişlerdir (Matar, 2003, s.155). Bağdat vilayetindeki Türkmen varlığına ek olarak iki kategoriye ayrılabilir: Türkmen kökenli asıl eski Bağdadi aileleri, kurulduğu günden beri Bağdat'ta yaşamaktadır. Diğeri ise ticaret, ilim edinme veya

siyasi baskılar sonucu başkente düzensiz göç eden ve oraya yerleşen ailelerdir. Orta ve güney illerine gelince, Türkmenler başta Babil, Amara, Basra, Kerbela ve Kut olmak üzere şehir merkezleri ve belediyelere dağılmış durumdadır (Saatçi, 2010, s.15). Çoğu Sünni mezhebine mensuptur ve Şiiiler oldukça azını oluşturur. Resmi istatistiklerde yer almamaları nedeniyle sayıları için net bir rakam vermek zordur (Salloum 2013, s. 194).

1.2. Hristiyanlar

Irak'taki Hristiyanlar, ülkenin genelinde yaygın bir nüfusa sahiptir. MS 1. yüzyıldan beri Irak'ta bulunmakta ve geçmişte Irak nüfusunun çoğunluğunu oluşturarak dünyanın en eski Hristiyan grupları arasında yer almaktadırlar. Hristiyanlar, başta Musul, Bağdat, Kerkük, Dohuk ve Erbil gibi şehirlerde yaşamaktadırlar (Al Khayoun, 2007, s. 147-227). Irak'taki Hristiyanlar, tarih boyunca üç ana halktan oluşmaktadır. Bu grupların kimliği, Aşuriler (Assyrians), Keldaniler ve Süryaniler şeklinde tanımlanabilir. Bölgede uzun bir süredir yaşayan Hristiyanlar arasında siyasi partiler de bulunmaktadır. Bu partiler arasında Aşuri Demokratik Partisi, Aşuri Ulusal Partisi, Aturi-Keldani-Süryani Meclisi ve Keldani Demokratik Partisi gibi güçlü örnekler bulunmaktadır (Hamza, Kasım 2014).

1.3. Sâbiîlik

Irak'ta yaşayan eski dinlerden biri olan Sâbiîler, muhtemelen antik çağlardan kalan son Gnostik gruplardan biridir ve vaftizi ilk uygulayan topluluklardandır. Sâbiîler, doğu lehçelerinden biri olan Manden dilini konuşurlar ve daha çok Babilce ve Süryanice'yi içeren doğu Aramicenin saf bir kolunu benimserler (Salloum, 2013, s. 54). Sâbiîler, genellikle güney Irak'taki nehirlerin kenarlarında yaşamayı tercih ederler. En bilinen şehirler arasında Basra, Maysan'daki Al-Kahla, Al-Majar Al-Kabir ve Al-Muşrah, Nasiriye'deki Şoyuoh Pazarı, Mandali ve Wasit bulunmaktadır. 20. yüzyılın başlarından itibaren Bağdat'a göçleri artmış ve 2003'ten sonra yaşanan olaylar nedeniyle bir kısmı Divaniye, Anbar, Kerkük, Süleymaniye ve Erbil gibi Kuzey Irak şehirlerine taşınmıştır. (Abd Muhalhel, 2013, s. 7); (Salloum, 2013, s. 104)

1.4. Ezidiler

Ezidiler¹, Irak'taki etnik ve dini gruplardan birini oluşturmaktadır. Yezidiler, dünyanın çeşitli ülkelerine, özellikle Suriye, Ermenistan ve Gürcistan'a yayılmış durumdadır. Irak'ın kuzey ve kuzeybatısında, özellikle Sincar Dağı çevresinde yerleşiklerdir. Irak'ta yoğunlaştıkları en önemli bölgeler arasında, kuzeydoğudaki Şeyhan ilçesi ile Tel Kaif ilçesi ve Bashiqa ilçesinin bazı köyleri ve bucakları, ayrıca Dohuk ilindeki Zaho ve Semail ilçeleri yer almaktadır. Ezidilerin kutsal yerlerinin beyaz, konik kubbelerle örtülü olduğu kaydedilmiş olup, bu, farklı bir dini özelliği ifade etmektedir. (Maho, 2012, s. 20).

1.5. Yahudiler

Babil'in sürgününden bu yana, Yahudiler çağlar boyunca dini kimliklerini, geleneklerini ve kültürlerini koruyarak homojen bir nüfus oluşturmuşlardır. Irak'taki Yahudiler, tamamen Araplaştıktan sonra siyasi, sosyal ve ekonomik koşullarla bütünleşmişlerdir (Khairiah, 2015, s. 45). Yahudiler, yayılmış bir nüfusa sahiptir ve başta Bağdat olmak üzere Musul, Kerkük, Erbil, Süleymaniye, Hanekin, Bakuba, Kut, Amara, Hilla ve Nasıriye gibi şehirlerde yaşamaktadırlar. Ancak, 1970'lere gelindiğinde, Irak'taki Yahudi nüfusu sürekli azalmıştır. 2004 yılı itibarıyla, ülkede 100'den az Yahudi kalmıştır. Irak anayasasında Yahudilerin bir azınlık grubu olarak kabul edilip edilmemesi tartışmalı bir konudur. Irak'taki Yahudiler siyasi, ekonomik, bankacılık, muhasebe, eğitim ve kültür alanlarındaki katkılarıyla toplumda

---

¹ Ezidi terimi, "Abdülhalik" anlamına gelir ve bazı yanlış anlamaların aksine Yezid bin Muaviye ile bir ilgisi yoktur. Bu yanlış, Ezidilerin kimliklerinin ve inançlarının doğruluğunun yanlış bir şekilde yorumlanmasına neden olmuştur. Bu durumun en önemli nedeni, Ezidilerin yazılı bir tarihe sahip olmaması ve bu nedenle inançlarını ve olaylarını Sadr'ın ilmi olarak adlandırılan sözlü rivayete dayanarak aktarmış olmalarıdır. Ezidilikte anlatılan, Adem'e secde etmeyi reddeden İblis'in yedi melekten biri olduğu ve "Kral Tavus Kuşu" olarak adlandırılmaktadır. İblis'e'in Adem karşısında secde etmemesi fakat sonradan tövbesinin kabul edilip meleklerin başı olması hikayesi anlatılmaktadır. Tarihçiler ve uzmanlar genellikle Ezidilerin Kürt kökenli olduğunu ve dinlerinin, Kürtlerin çoğunluğu tarafından benimsenen İslam dininden farklı olduğunu kabul etmektedirler. (Hasbak, 1973, s. 181-183).

statü kazanmışlardır. (Sousse, 1990, s. 190).

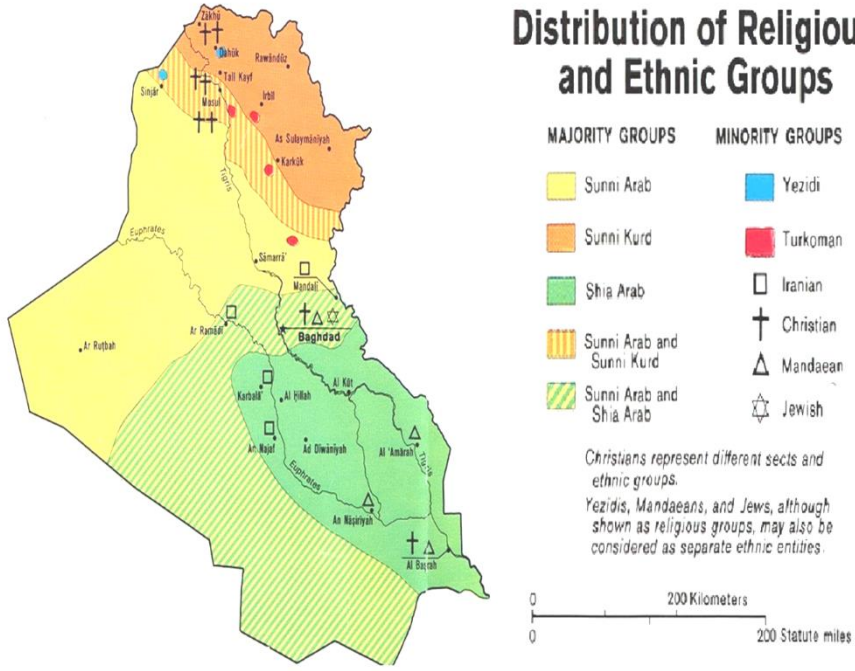
1.6. Bahailik

Dünya çapında modern dinlerden birini benimseyen bir azınlık grubunu oluşturmakta ve bu inancın İran'daki başlangıcından itibaren amacı insanların ve tüm inançların birliğini sağlamaktır. Bahâilik, bütün insanlığın ruhanî birliğini vurgulayan tek tanrılı bir dindir. Üç ana prensip Bahâî öğretileri ve itikadı için bir temel oluşturur: Tanrı birliği, yani tüm yaratılışın kaynağı olan tek bir tanrı vardır; din birliği, yani tüm ilahi dinler aynı ruhanî kaynağa sahiptirler, aynı Tanrı'dan gelirler; insanlığın birliği, yani bütün insanlar eşit yaratılmıştır. Yani, Bahailik, tüm ırkları ve tüm insanları evrensel bir amaçta, ortak bir inançta birleştirmek isteyen evrensel bir dindir (Salloum, 2013, s.121). Bahailer kuzeyden güneye Irak'ın çeşitli şehir ve köylerine Azınlık olarak dağılmışlar ve birçoğu Süleymaniye başta olmak üzere Kuzey Irak Bölgesi'ne yerleşmişlerdir (Nusrat Allah,1998, s.s. 187-257).

1.7. Kaka'ilik

Kuzey Irak'ta yayılan azınlıklardan biri Kakaiyya'dır. Tarihçiler ve araştırmacılar, inançlarını çevreleyen gizem, gizlilik ve sembolizm içeren sufi bir din ya da mezhep olduğunu belirtmektedir. Kakaiyya terimi, Kürtçe'de "ağabey" anlamına gelen "kaka" kelimesinden türemiş olup, bu inancın önderliğiyle ilişkilendirilir. (Group Rights Minority MGR Raporu, Kasım 2011, s.9). Kakailer, Hawrami Kürt dilini konuşan Kürtlerin bir alt grubunu oluştururlar. Ana yurtları Kerkük şehri ve Irak-İran sınırındaki Büyük Zap Nehri'nin kıyısında bulunan Kakaiyya mensupları, Hanekin, Mandali, Jalawla, Erbil ve Süleymaniye gibi şehirlere de yayılmışlardır. (Derviş, 10 Ekim 2010).

Şekil 1: Irak'ta Dini ve Etnik Grupların Dağılımı Haritası

Kaynak 1: (CIA, 1978)

1.8. Şebekler

Yaklaşık beş yüzyıldır Kuzey Irak'ta yaşayan Şebekler, kendilerine özgü bir dilleri olan çoğunluğu İslam dinini benimseyen, bir kısmı Şii mezhebine mensup bir kısmı da Sünni mezhebine mensup azınlıklardan birini oluşturur. Ninova Ovası bölgesinde Hristiyanlar, Ezidiler ve Kakailer gibi diğer azınlıklarla birlikte yaşarlar. Musul ilinde birkaç mahallede Şebek yerleşimleri bulunmasına rağmen, Şebekler Ninova Ovası bölgesinde dağınık bir şekilde yer alır ve köyleri, Tel Kaif ilçesinden Khosr Nehri'nin batı yakasından uzanan bir hilal şeklinde yayılmıştır. Nimrud bölgesinde, Büyük Zap Nehri'nin doğu kıyısında yer alırlar. Bu iki nehir kıyısı arasında Shabak, Bashiqa bölgesi, Bartallah bölgesi ve Al-Hamdaniya bölgesi arasında dağılırlar (Abboud, 2000, S.36). Şebeklerin kökeni ve etnik

kimlikleri, bölgeye geldikleri zaman dilimine dair belirsizlikler sebebiyle net bir şekilde tespit edilememektedir. Arap, Türkmen ve klasik Kürt topluluklarından farklı olarak, kendilerine özgü gelenekleri bulunmaktadır. Dil olarak Farsça, Arapça, Türkçe (Azeri Türkçesi) ve Kürtçe karışımı bir lehçe kullanırlar. Ancak, bu dil karışımına rağmen, Şebeklerin konuştuğu dil, Türkiye'de konuşulan Kırmanç lehçesine oldukça benzemektedir. Şebekler genellikle Kürt olarak kabul edilirken, Kuzey Irak'ta Türkçe konuşan ve kendilerini Şebek olarak tanımlayan bireyler de bulunmaktadır. Bu kişiler genellikle Şii Türkmenler arasında yer almaktadır. (Al Khayoun, 2007, s. 427-438).

1.9. Fili Kürtler

Kürt aşiretlerinin çoğunun Şafii düşünceye sahip olmalarına rağmen, Şii mezhebine mensup olmalarıyla diğer Kürt topluluklarından ayrılmakta ve bu durum bileşik bir azınlık oluşturmalarına yol açmaktadır. Fililer, kuzeyde Jalawla, Khanaqin, Mandali ve Baladruz'dan başlayarak güneyde Ali al-Gharbi bölgelerine, Badra, Jassan, Zurbatiyah, Kut ve Vasit bölgelerinden geçerek İran - Irak sınırındaki Azkros Dağları boyunca yayılmışlardır. Çoğu Bağdat'a yerleşmiş olsa da, İran tarafına dağılmış birçok Kürt fili aşireti bulunmaktadır. (Al-Faili, 2006, s. 15).

1.10. Afrika Kökenli Azınlıklar

Irak'ta, tek bir kökenden gelmeyen, daha çok birden fazla Afrika kökeninden gelen azınlıklar bulunmaktadır. Bu azınlıklar, tarih boyunca Gana, Habeşistan (Etiyopya), Zanzibar gibi pek çok ülkeden ve bölgeden gelerek Irak'a yerleşmişlerdir. Afrika kökenli azınlıklar genellikle güney ve orta Irak'a yerleşmiş olup, çoğunluğu Basra'ya yerleşmiş ve 1958'den sonra Zübeyr kentine yerleşmişlerdir. Bir kısmı Ebû'l-Khasib, El-Kâsib, Hüseyin mahallesi ve Al-Cumhuriye gibi diğer bölgelere dağılmıştır. Bazıları ise Bağdat ilinde, diğerleri ise Maysan veya Dhi Qar gibi illerde yaşamaktadır (Al Ani, 12 Haziran 2020).

1.11. Çingeneler

Irak'ın sosyal yapısının bir parçası olarak yer alan diğer azınlıklardan biri

Çingenerlerdir. Özellikle 20. yüzyılın yetmişli yıllarının başlarında, bazı şehirlerde ve belediyelerin kenar mahallelerindeki köylere yerleşmişler ve konut yapılarının değişmesiyle birlikte sosyal yaşamda daha etkili hale gelmişlerdir. Irak'taki Çingenerler, kökenleri, tanınmış kültürel ve mesleki özellikleri ve kültürel iklimi şarkı, şiir ve müzik alanlarında canlandırmadaki rolleri bakımından dünya genelindeki Çingenerlerden farklı değildir. Çingenerlerin önemli yerleşim yerleri arasında Ninova'daki Hamamı Al-Alil, Bağdat'ın batı banliyölerinde bulunan Ebu Gureyb mahallesi, Bağdat'ın doğu banliyölerindeki El-Kamaliyya mahallesi ve El-Khader ilçesine bağlı El-Khader mahallesi bulunmaktadır. Muthanna valiliği, Dhi Kar valiliğinin Al-Shatrah bölgesinde bulunmaktadır (Al-Hadithi, 1979, s. 9).

2. 2005 Anayasasına Göre Irak'taki Azınlıkların Anayasal Örgütlenmesi

Azınlıklar, özellikle Irak gibi önemli sosyal ve siyasi dönüşümler yaşayan ülkelerde, siyasi ve sosyal alanda tartışmalı bir rol oynamaktadır. Devlet ile azınlıklar arasındaki ilişkinin büyük bir sorun teşkil ettiği durumlarda, siyasi liderler siyasi dönüşümler yaşayan ülkelerde insanları tek bir halkta birleştiren ortak paydalara vurgu yapabilmektedirler. Irak, daha önce belirtildiği gibi, birçok azınlığı barındıran ülkelerden biridir.

Azınlıklar söz konusu olduğunda, devletin kuruluş sürecinin başlaması ve 1925'te Monarşi sisteminde Temel Kanun'un yürürlüğe konmasıyla birlikte, anayasa koyucusunun Meclis'te temsil edilmelerini sağlamak için bazı dini azınlıklara kota hakkı tanıyan 37. maddeyi benimsediği gözlemlenmektedir. Ayrıca, 75/2. madde, kendi dini mahkemelerinin kurulmasını sağlayarak "Mezhep Ruhani Konseyleri" adı altında belirli dini azınlıklar için özel bir düzenleme getirmektedir.

Monarşinin yıkılması ve Cumhuriyet döneminin başlamasıyla birlikte, Irak Cumhuriyeti'nin geçici anayasalarında (1958-1963-1968), vatandaşların kanun önünde eşit olduğu ilkesi hakim olmuştur (Hadid, 2016, ss. 309-312; Slugt & Slugt, 1986/2003, s.78). Bu anayasalar, vatandaşların köken,

cinsiyet, din, mezhep veya etnik ayırım gözetmeksizin hak ve ödevler bakımından eşit olduğunu teyit etmektedir. Dolayısıyla, bu durum tüm anayasalarda Meclis'te azınlık temsili meselesinin ortadan kalkmasını ifade etmektedir (Al-Jeddah, 2004, s.83). 1958 anayasası, Kürt milliyetçiliğini, Arapların yanı sıra azınlıkların varlığının ilk anayasal olarak tanınması olarak kabul etmiş olsa da, diğer azınlıklara atıfta bulunmaması, bu azınlıkların haksızlık olarak algılanmasına neden olmaktadır. (Yako, 2010, s. 36). Ayrıca, bu anayasaların çoğu, diğer Arap ve İslami olmayan milliyetlerin ve dinlerin varlığını görmezden gelerek, temelde aşırılık yanlısı Arap milliyetçiliği düşüncesinin bir yansıması olarak nitelendirilmektedir (Al-Shukri vd., 2008, s. 445). İptal edilen 1970 Geçici Anayasası, 5. maddenin "A" bendi uyarınca, Arap ve Kürt olmak üzere iki ana ulusun varlığına atıfta bulunmakta ve Irak birliği içindeki meşru haklarını kabul etmekle yetinmektedir. Kürt dili de 7. maddenin "A" bendi uyarınca, Kürt bölgelerinde resmi dil olarak kabul edilmektedir. Özetle, 2003 öncesi dönemde, Irak halkını oluşturan azınlıkların mezhepsel, etnik, dinsel ve dilsel çoğulculuğu kabul edilmemiş veya anayasal olarak tanınmamıştır. Bunun yerine, bazılarının resmi olarak tanınması ve kimliklerinin değer görmemesi yoluyla bu toplulukların kimliklerinin yok edilmesi girişiminde bulunulmuştur.

Ancak 2003'teki değişikliklerin ardından, 2004 Irak Devleti Geçiş Dönemi Yönetim Kanunu kapsamında, 7. maddeye göre, Irak'ın birçok etnik kökenden, mezhepten, dinden ve dilden oluşan bir ülke olduğunu ilk kez açıkça ifade eden bu kanun, Irak halkının tüm bileşenleri için bir umut işareti olmuştur. 12. maddeye göre ise, Irak vatandaşları arasında cinsiyet, ırk, din veya soy temelinde herhangi bir ayırım yapılamaz. Bu kanun, 53. maddenin "D" bendi uyarınca, azınlıklara özel olarak sağladığı güvenceler arasında Türkmenlerin, Keldanilerin, Asurilerin ve diğer tüm vatandaşların; idari, kültürel ve siyasi haklarını garanti etmektedir. Bu, Türkmenler, Keldaniler ve Süryaniler gibi Irak'ta yaşayan diğer milletlerin adlarının Irak anayasasında ilk kez belirtilmesiydi.

2005 Irak Anayasası'nın 14. maddesinde, "Iraklılar cinsiyet, ırk, milliyet, köken, renk, din, mezhep, inanç, görüş, iktisadi veya sosyal statü ayrımı yapılmaksızın kanun önünde eşittirler" ilkesinin doğrulandığı ifade edilmiştir. Aynı zamanda Anayasanın 3. maddesi uyarınca, Irak'ın birçok milletten, dinden ve mezhepten oluşan bir ülke olduğu ve Irak'ın bir parçası olduğu gerçeğine atıfta bulunulduğu için, dini, ulusal veya mezhepsel çoğulculuk meselesini de göz ardı etmemiştir. Bu maddeye göre, Irak Arap Camiasının bir parçası olup, Arap Camiası Sözleşmesine bağlıdır ve İslam âleminin bir parçasıdır. Ayrıca Anayasanın 12. maddesinin "1" bendi uyarınca, "Irak'ın bayrağı, sembolü ve milli marşı Irak haklarını yansıtacak şekilde yasayla belirlenir". Bu düzenleme, Irak devletine olan bağlılıklarını güçlendirmek amacıyla bu sembollerin kültürel ve ulusal değerlerinin tanınmasını sağlar. Ayrıca, Anayasanın 9. maddesinin "1./A" bendi uyarınca, Irak Silahlı Kuvvetleri ve Emniyet Güçleri, Irak halkının tüm kesimlerinden ayırım yapmaksızın ve hiçbir kesimi dışlamadan dengeli bir şekilde oluşturulur. Bu hüküm, geçmişte olduğu gibi, hiçbir grubun dışlanmayacağına ve belirli bir grubun güvenlik hizmetlerini denetlemeyeceğine dair anayasal bir güvence sağlar. 2005 Anayasasının 2. maddesi uyarınca, "*resmi dini İslam'dır ve yasamada temel bir kaynaktır*" ifadesiyle Hristiyan, Sabiiler, Yahudiler ve Ezidiler gibi diğer dinlerden uzaklaşmaya yol açmamaktadır. Çünkü 3. madde uyarınca, Irak'ın birçok milletten, dinden ve mezhepten oluşan bir ülke olduğu belirtilmektedir. Irak'ın 2005 Anayasasının 3. maddesinde belirtildiği gibi birçok milletten, dinden ve mezhepten oluşan bir ülke olması ve her din ve mezhebin (evlenme, boşanma ve miras gibi konular) özel kuralları olması nedeniyle, Anayasanın 41. maddesi uyarınca, "*Iraklılar din, mezhep, inançları seçenekleri doğrultusunda aile hukuklarına bağlı kalma özgürlüğüne sahiptirler*" ifadesiyle bu husus yasayla düzenlenmektedir. Anayasanın 42. maddesine göre, "*Her bireyin düşünce, vicdan ve inanç özgürlüğü vardır*" Anayasanın 43. maddesine göre ise, hem dinine hem de mezhebine bağlı olan kişiler dini törenler düzenleme, vakıf işlerini ve dini kuruluşlarını

idare etme yetkisine sahiptirler. Bu da devletin ibadet özgürlüğünü ve ibadet yerlerinin korunmasını sağladığı ve bu konuların kanunlarla düzenlenmesine vurgu yaptığı anlamına gelir. Dolayısıyla, bu düzenlemeler daha önceki anayasalarda tanınmayan küçük dini azınlıklar için bir avantaj sağlamaktadır. Anayasanın 4. maddesinin "1" bendine göre, Irak'ta dilsel çoğulculuk, devlet kapsamında Arapça ve Kürtçe olmak üzere iki resmi dille ifade edilir. Irak halkının, mevcut eğitim kuralları çerçevesinde, devlet okullarında çocuklarına Türkmençe, Asurice ve Ermenice gibi anadillerde veya özel eğitim kurumlarında herhangi bir dille eğitim alma hakları bu anayasa tarafından güvence altına alınmıştır.

Anayasanın 4. maddesinin "5" bendine göre, Türkmençe, Süryanice gibi diğer yerel dillerin kullanımını teşvik etmek amacıyla, anayasa, bir bölge veya ilde yaşayan halkın çoğunluğunun bir referandumda karar vermesi şartıyla, bölgede herhangi bir yerel dilin ek resmi dil olarak kabul edilmesine izin vermektedir. Bu nedenle, bu tür hakların azınlıklara tanınması, onların kamusal yaşamda önemli bir rol oynamasının bir göstergesidir.

3. Federal Sistemin Şekli ve Irak'taki Azınlıklar Üzerindeki Etkisi

Federalizm politikası yapısal bir olgu olarak, güçlerin paylaşımı ve kendi kendini yönetme yeteneğine olanak tanır. Ayrıca, politik yapıları sınıflandırarak bir bütün oluşturur. Federalizm, belirli prensiplere ve çeşitli gerekçelere dayanan gelişmiş bir devlet biçimidir. Özellikle yetki dağılımı açısından federalizm birçok özelliğe sahiptir. Federatif bir yapı, üst düzey bir anlaşmanın sonucu olarak ortaya çıkarken, her bir yönetim birimi yönetim gücünü bu anlaşmaya dayanarak oluşturur ve varlığını bu anlaşmaya bağlı kılar. Bu anlaşma genellikle anayasalar şeklinde ifade edilir. Federalizmin başarısına etki eden birçok faktör bulunmakta ve bunların en önemlilerinden biri federal devleti ve onun yönetim biçimini düzenleyen anayasal düzenlemelerdir. Bazı çağdaş araştırmacılar ve sosyologlar, toplumları dini, etnik, dilsel ve kültürel çeşitlilik açısından üç kategoriye ayırmaktadırlar. Şöyle ki: Entegre olmayan toplumlar; etnik, dini veya dil açısından homojen

toplumlar; bu iki kategori arasında yer alan toplumlar çeşitliliğine dayanmaktadır. Örneğin, Irak toplumu gibi dinsel, dilsel, mezhepsel, etnik ve kültürel açıdan çeşitlilik gösteren ancak aynı zamanda entegrasyon kapasitesine sahip toplumlarda araştırmacılara göre, azınlığın haklarının tanınıp tanınmadığına ilişkin sorumluluk çoğunluğa aittir. (Al Mamouri, Temmuz 2008). Bu nedenle, belirli bir bileşene herhangi bir tür ve derecede ayrıcalık tanımak veya bundan mahrum bırakmak, bu bileşenin diğer bileşenlerden izolasyonunu ikiye katlayacak, farklılık duygusunu güçlendirecek ve onda dinsel, mezhepsel veya ulusal önyargılar üretecektir. Irak'ta azınlıkların karşılaştığı siyasi ve kültürel sorunlar, ülkeyi ardı ardına yöneten siyasi rejimlerin ya ulusal rejimler olmalarından ya da askeri darbelerle, yani yasa dışı yollarla iktidara gelmelerinden kaynaklanmaktadır. 2005 anayasasının kabul edilmesiyle, Iraklıların hak ve görevler bakımından eşit olduğu ilkesinin inşa edilmesine vurgu yapılmış ve birçok hak tanımlanmış, ayrıca Irak halkının tüm bileşenlerinin anayasal metinde tanınması sağlanmıştır. Ancak, resmi kurumlar ve yapılar anayasada güvence altına alınan haklara yanıt vermedikçe, bu haklar ve belirli bileşenlerin tanınması tek başına vatandaşlar arasında eşitlik ve ayrımcılığın önlenmesini sağlamak için yeterli olmayabilir. (Al-Haidar, Temmuz 2007). Bu bağlamda, azınlıklar, eşitlik, karar alma süreçlerine gerçek katılım ve kamusal yaşamın inşası temelinde, ayrımcılığın ve dışlamanın olmadığı yeni bir başlangıç umuduyla motive olmaktadır. Yeni Irak anayasasında "bileşenler" teriminin kullanılması, bu niyeti ve barış içinde bir arada yaşama isteğini yansıtmaktadır. "Çoğunluk" ve "azınlıklar" terimlerinin yerine, büyük ve küçük gruplar arasında resmi bir eşitlik sağlama arzusu, 2003'ten bu yana Irak'taki siyasi ve medya söyleminde kullanımlarının sıkça tercih edilmesine yol açmaktadır. (Salloum, 2015, s. 108). Ancak, bu azınlıkların temsilcileri, uluslararası toplumun "azınlık" tanımının sağladığı dokunulmazlık ve yasal korumadan faydalanarak bu adlandırmayı sürdürmeyi tercih etmişlerdir. Zira azınlıklar BM kararlarında: "*Azınlık üyelerinin, ulusal düzeyde ve gerektiğinde bağlı oldukları azınlık veya*

yaşadıkları bölgelerle ilgili alınan kararlara, bölgesel düzeyde ve ulusal yasalara uygun şekilde etkili bir şekilde katılma hakkı bulunmaktadır"maddesiyle güvence altına alınmaya çalışılmıştır. (Birleşmiş Milletler [BM],1992). Buna rağmen siyasi grupların öz farkındalığı, "azınlık" tanımının getirdiği olumsuz çağrışımıyla birçok durumda ikiyüzlü davranışlara neden olduğu görülmektedir.

2003'ten sonra dini veya ulusal nitelikteki ulusal olmayan siyasi partilerin ortaya çıkmasıyla birlikte, El Kaide ve DEAŞ gibi aşırılık yanlısı terör gruplarının ortaya çıkışı ve diğer ciddi siyasi karışıklıklar, azınlıkların haklarının açık bir şekilde ihlal edilmesine neden olmuştur. Bu durum, Irak'ın demografik yapısını etkilemiştir. Özellikle Hristiyanlar ve Sabiiler gibi toplulukların bundan etkilenip sayıları önemli ölçüde azalmıştır. Benzer şekilde, Musul'daki Şabak aileleri, Ezidiler ve diğer azınlıklar da etkilenmiştir. Ancak, bu durumun, çoğunluk ve çeşitli azınlıklarla birlikte tüm Irak toplumunu hedef alan operasyonların bir parçası olduğuna dikkat etmek önemlidir. (Abdel-Jabbar, 2006, s.55).

Son olarak, Irak toplumunda azınlıkların yaşadığı tüm gerilimlerin, Hindistan gibi daha çeşitli ülkelerde farklı zamanlarda yaşanan ve federal ilkeler benimsenerek hızla aşılacak gerilimlerden daha güçlü olmadığı söylenmelidir. Irak'ta federalizm yanlıları, federal sistemin özünde tüm bileşenlerin dâhil edilmesini teşvik eden ve destekleyen, yerel ve merkezi düzeyler arasında müzakereyi geniş bir ortak güç ve doğal kaynaklar ve fırsatlar paylaşımına izin veren insani bir ilke olarak öneren çözüm oluşturacağına inanmaktadır. (Watts,1999/ 2006, s. 16) .

Azınlıklar ve 2005 anayasasında öngörülen federal sistemle bağlantılı olarak Irak, basit bir devletten federal bir devlete dönüşmüştür. Anayasa kanun koyucusu anayasa metinlerini kaleme alırken, fikri temellere hakim felsefeye dayanır. Bir ülke siyasi sistemini değiştirdikten sonra ve yeni bir anayasa hazırlamaya başladığında, yasa koyucular geçmiş hataları düzeltmeye çalışır (Al-Shawi, 1981, s.13). Açıkça belirtildiği gibi, Irak çeşitli milletlerden, dinlerden ve mezheplerden oluşan bir ülkedir ve anayasa, bu bileşenlerin

isteklerini ve çıkarlarını dikkate alarak devletin biçimini ve gelecekteki hükümet yöntemini belirlemelidir. Bu temel üzerine 2005 Anayasası çıkarılmış, önsözünde başta olmak üzere birçok yerde federal sisteme geçişin vurgulandığı ifadeler yer almaktadır. Anayasa önsözünde şöyle denmektedir: *"...Biz Irak milleti, sendelediğimiz yerden ayağa kalkarken geleceğe cumhuriyetçi, federal, demokratik ve çoğulcu bir sistemden güvenle bakıyoruz..."*, *"...Bu anayasaya bağlılık, Irak için halklarının, topraklarının ve egemenliğinin güvencesidir..."*. Bu maddeler ile tüm bileşenler güvence altına alınmaya çalışılmıştır.

Federal sistem uygulandığı toplumun ortam ve ihtiyaçlarına göre şekillenir. Federalizm, İsviçre\ Kanada, Hindistan ve Malezya gibi ülkelerde de bazen etnik, kültürel veya ulusal çeşitlilik sorununu çözmek için bir yol olarak benimsenmiştir (Al-Bazzaz, 1960, s.66); (Mawlood, 2003, s.232). Bunun dışında hem diktatörlük kurulmasını önlemek hem de herhangi bir hükümetin mutlak yetkiler kullanmasını önlemek federalizmin benimsenmesinin sebepleri olarak görülmektedir. Buna örnek olarak da 2. Dünya Savaşı'ndan sonra Almanya'da federalizmin kurulması verilebilir. (Federasyonlar Forumu, s.33) Irak'ta federal bir devlet yönetimine geçmenin en önemli nedeni dinsel, dilsel ve mezhepsel çeşitlilik sorununu çözmek; iktidara katılım krizini ortadan kaldırmak; diktatörlüklerin ortaya çıkmasını önlemektir. (Al-Qadiri, 2022, s.2)

2005 yılında kabul edilen Irak Cumhuriyeti Anayasası, 1. maddesinde federal bir sistemden bahsetmektedir: *"Irak Cumhuriyeti egemen, bağımsız ve federal bir devlettir. Yönetim şekli cumhuriyetçi, temsili (parlamentar) ve demokratiktir. Bu anayasa Irak'ın bütünlüğünü garanti eder."* Irak federalizminin kesin bir biçimi tanımlanmadığı için, Irak'taki federal yapılanmanın etnik, mezhepsel veya coğrafi temelli olup olmayacağı belirsizdir. Bu durum, Irak için önemli bir ilke olarak kabul edilmektedir. Federal sistem, 116. maddeye göre başkent, bölgeler, bölge dışında kalan iller ve yerel yönetimlerden oluşmaktadır.

Anayasanın özellikle bölgelere ilişkin maddelerindeki en önemli

eksikliklerden biri, Anayasanın 117. maddesinin "1." bendinde ifadesini bulan, "*Kuzey Irak Bölgesini ve mevcut organlarını federal bir bölge olarak kabul etmektedir*" ifadesi ve aynı maddenin ikinci bendi olan "*Bu anayasa, hükümleri uyarınca kurulacak yeni bölgeleri tanıır*" hükmü tanımlanmakta ancak yeni bölgelerin oluşturulması için hangi yasal dayanakların kullanılacağı belirtilmemektedir. Bölgelerin oluşturulmasına ilişkin yürütme usullerini belirleyen bir kanunun çıkarılması işi ise 118. maddeye göre: "*Millet Meclisi ilk oturum tarihini takip eden altı ay içerisinde toplantıya katılan üyelerin salt çoğunluğuyla çıkartacağı bir yasayla bölgelerin oluşturulmasına ilişkin yürütme yetkilerini tespit eder*" hükmüyle Irak'ın birliği ve bütünlüğüyle ilgili önemli bir kanunu anayasanın içine koymak yerine, bu konuyu Millet Meclisi'nin yetkisine bırakmıştır. Bu madde, ülkeyi bölgelere ayırma ve farklı siyasi partilerin isteklerine terk etme gibi önemli ve son derece tehlikeli bir konunun hafife alındığını işaret etmektedir.

Bölgelerin oluşturulmasıyla ilgili Anayasanın izin verdiği kolaylıklar 119. madde ile netleştirilmiştir. Bu maddeye göre, bir veya daha fazla ilin bir bölge oluşturmak istemesi durumunda referandum yapılabilir. Böyle bir durumda, bölge oluşturmak isteyen il meclislerinden her birinin üyelerinin üçte birinin talebi yeterli olacaktır. Alternatif olarak, bölge oluşturmak isteyen illerdeki seçmenlerin onda birinin talebi de bir referandumu başlatmak için yeterli olacaktır. Ancak anayasa, "ihtilafı bölgeler" kavramını tanımlamamakta ve sadece Kerkük'ten bahsederek, her an patlamaya hazır bir bomba bırakmaktadır.

Bu ihtilafı bölgeler, Irak'ın dini, ulusal ve etnik çeşitliliği açısından en zengin bölgeler olup, ancak 140. maddeye göre, Irak'ın kuzey bölgesi ile federal hükümet arasında ihtilafı bölgeler haline gelmektedirler. Özellikle ihtilafı bölgelerde yaşayan ve herhangi bir tarafa bağlı olmak istemeyen, bunun yerine hak talep eden azınlıkların özellikleri, federalizmin uygulanmasına ilişkin formüllerle daha net bir şekilde açıklığa kavuşturulmalıdır. Belki de bu azınlıklar, birleşik federal Irak içinde kendi idari veya siyasi birimlerini kurmayı tercih etmektedirler. Federalizmin

destekçileri, Irak toplumunun farklı doğasının federalizmi ve merkez ile bölge arasındaki güç ayrımını ülkeyi yönetmek için hayati bir gereklilik haline getirdiğine inanmaktadırlar. Bu sistem, etkin bir şekilde dinî ve mezhepsel özellikleri muhafaza etme isteğine uygun bir kurumsal sistemi sunması nedeniyle tercih edilmiştir. (Anderson & Stansfield, 2009)

2005 Anayasası'nın Irak'ı "*Irak milletler, dinler ve mezhepler ülkesi*" olarak tanımlayarak Irak'ın kimliğini, milliyetçiliği, dini ve dili, içinde bulunan çeşitli azınlıkları kapsayıcı bir ulusal kimlikle birleştirmektedir. Dolayısıyla, Anayasa maddelerinde azınlıkların siyasi olarak uygun bir şekilde temsil edilmemesi, onlarda bir vatandaşlık eksikliği ve hayal kırıklığı duygusu yaratmaktadır. Bu bağlamda, Irak'ta federalizmin uygulanması için azınlıkların bu sistemdeki konumlarının belirlenebileceği çeşitli formüller öne sürülmüştür, bunlar arasında en önemlileri şunlardır:

3.1. Etnik Temelde Federalizm:

Irak'ta, önerilen federal yapılanmanın etnik bir federasyon olması gerektiğini gösteren bir öneri ortaya çıkmıştır. Bu öneriye göre, devlet Irak'taki iki temel etnik grup olan Araplar ve Kürtlerin kendi ulusal yasama ve yürütme organlarına katılımıyla bölgesel yasama ve yürütme yetkilerine de sahip olacağı şekilde düzenlenmiştir. (Aziz, Haziran - Eylül 2010,s. 155) Araştırmacılar, bu önermenin azınlıkların koşullarının herhangi bir şekilde ele alınmadığına inanmaktadır. Aksine, bu model ulusal kültürü kapsamamakta ve çeşitli azınlıkların hakları dikkate alınmadığından, gücün dışlanması ve tekelleştirilmesi yaklaşımı söz konusu olmaktadır. Etnik çeşitlilik faktörüyle ayırt edilen federal birliği oluşturan etnik birimlerin azlığı, federal sistemin temelinde önemli bir dengesizlik oluşturabilecek en önemli sorunlardan biri olarak kabul edilmektedir. Bu durum, federasyonu oluşturan sosyal bileşenler arasında bir dengesizlik yaratır ve özellikle bölgesel ve federal yasalar arasındaki çelişki durumunda, 2005 Irak Anayasası gibi, onları parçalanma ve ayrılma riskiyle karşı karşıya bırakabilir. (Omar, 2003, s.s. 245-247). Özellikle, 2005 yılında kabul edilen Irak Cumhuriyeti Anayasası'nın 121. maddesinin "2" bendinde öngörülen

belirgin bir hüküm, federal otoritenin yetkisini aşan konularla ilgili olarak federal yasalar ile bölge yasaları arasında bir anlaşmazlık durumunda, bölgesel makamların federal yasanın uygulanmasını bölge sınırları içinde düzeltme yetkisine sahip olduğunu belirtmektedir. Bu durum, federal eyaletlerdeki tüm bölgelerin sınırları içindeki yasaların, bölgesel yasalar tarafından değiştirilebilmesinden kaynaklanan bir eşitsizlik ve adaletsizlik durumu yaratmaktadır. Federal yasalar çeşitli azınlıklar için bir güvence sağlamakta, bu da bazı azınlıkların özellikle de Irak'ın kuzey bölgesinde ve tartışmalı bölgelerde bulunan azınlıkların endişelerini haklı çıkarmaktadır. Bu durum, azınlıkları ikincil bir konuma düşürmeye veya Kürtlerle eşit olmayabilecek haklara odaklanmıştır.

3.2. Din ve Mezhepsel Temelde Federalizm:

Bu tür bir federalizm, Bosna-Hersek deneyiminde olduğu gibi, federal devletin nüfusunun dini ve mezhepsel eğilimlerine dayalı olarak federal bölgelere ayrılmasına dayanmaktadır (Stansfield & Abd al-Razzaq, 2003, s. 21). Ancak, Irak'taki toplumsal bileşenlerin dağılımı, özellikle azınlıkların ve bunların coğrafi olarak nasıl yerleştiği konusunda belirli bir bölgeyle sınırlı değildir. Bu nedenle, bu tür federalizm Irak için uygun değildir. Bununla birlikte, azınlıkların sorunlarını çözmek için başlangıçta önerilen ve haklarını dikkate alan bu tür federalizm, Irak'ta uygulanabilir olabilir. Diğer yandan, Irak'ta federal sistemin bu tür bir biçime, yani din ve mezhepsel temellere dayalı olarak kurulması, devlet kurumlarının oluşumunda ve yönetiminde mezhepsel ve dini kotaları teşvik edebilir, bu da isteksizliğe yol açabilir ve idari ve mali yolsuzluk ortamı oluşturabilir. 2003 yılında yaşanan kimlik ve mezhepsel çatışmaların ardından, güneyde Şii, batıda Sünni bölgelerin kurulması çağrıları yapılmış ve bu çağrılar 2010 yılında yeniden yankılanmıştır. (Al-Marhej, 2022, s. 3). Irak'ta, ırkların, dinlerin ve mezheplerin çoklu mensubiyetleri arasındaki ilişkilerin kalıcı bir çatışma durumuna ulaşmadığına dikkat edilmelidir; bu nedenle, en iyi çözüm onları birbirinden izole etmek değildir (Abdul Amir, Aralık 2020, ss. 9-11). Daha ziyade, bölgelerin bu formüle göre bölünmesi, eski Sovyetler Birliği ve

Yugoslavya'da olduğu gibi, Irak'ın son dönemlerde maruz kaldığı, ulusal birliği tehdit eden, parçalanma ve bölünmeye yol açabilecek din ve mezhepsel çatışmaları devam ettirecektir. Bu ülkelerin bölgesel sınırlarının belirlenmesinde, etnik, dinsel ve mezhepsel unsurların varlığı, içinde etnik ve mezhepsel kimliğin güçlenmesi nedeniyle etnik çatışmaların ve mezhepsel bölünmelerin oluşmasına sebep olmaktadır (Pranty, 2010, s. 306).

3.3. Coğrafi Temelde Federalizm:

Bu formül, illerin federasyonunun unsurlarını oluşturması ve her birinin bağımsız birer bölge oluşturması esasına dayanmaktadır. Bu yaklaşım, etnik, dini veya mezhepsel gerilim noktalarında herhangi bir önyargıya yer vermemektedir. Bu formüle göre, illerin idari birimleri, savunma, dış ilişkiler, mali ve ekonomik ilişkiler gibi konularda federal merkezi otoriteye bağlı olarak, kamu işlerinde iç özerkliğe sahip federal bölgelere dönüştürülmektedir. (Al-Hamdani, 28 Şubat 2009, s.41). Bu yaklaşıma göre, araştırmacıların görüşü, mezhepsel yakınlığa değil, idari ve coğrafi kıstaslara dayalı olan bu tür bir federalizmi desteklemektedir. Bu durum, mezhepçiliğe dayalı bölgelerin kurulmasını engellemektedir. (Stansfield & Hassan, 2003 s. 24). Bu temelde, her bir bölge (il) için bölgesel hükümetin ve federal parlamentoda temsil edilecek bölgenin üyelerinin seçimi için seçimler düzenlenmektedir. Bu yaklaşıma en yakın model Amerika Birleşik Devletleri'nde bulunmaktadır. Irak'ın 18 ilinden oluşan idari yapısının uzun süredir istikrarlı olması ve sınırlarının ve bölümlerinin belirlenmiş olması, bu modelin Irak'ta uygulanabilirliğini artırmaktadır. Osmanlı valisi Mithat Paşa tarafından 1869-1873 yılları arasında bazı küçük değişikliklerle uygulanmış olan reformist yönetim sistemine geri dönülmektedir (Murad, 2008, s.180). Özellikle şehirlerde yaşayan toplumsal bileşenler, kendi aralarında sosyal olarak homojen oldukları için Bağdat gibi büyük şehirlerden Samarra gibi küçük şehirlere kadar herhangi bir şehirde dini, mezhepsel ve etnik azınlıklar bulunmaktadır. Bu nedenle, bu eğilimin destekçileri tarafından ifade edildiği gibi bir eyalet, halk arasında daha fazla sosyal uyum sağlar ve bu da ulusal bağlılığı diğer bağlılıklardan önce

sürdürür, çünkü Irak'ta coğrafi federalizmin kurulması mezhepsel kota sistemi sorununu çözmek için bir neden olarak görülmektedir. Bu sistemde, mezhepsel, etnik veya dini kimlik ulusal kimliğe üstün gelmektedir. Oysa ulusal mensubiyetin hakim olduğu, tüm kimlikleri ve mensubiyetleri içinde barındıran coğrafi federalizmde durum tersine dönecektir. (Matar, 2003, s.67). Coğrafi federalizm, milliyetçilik, ırk, din veya mezhep temelli olmayan ulusal partilerin ortaya çıkmasına yardımcı olur ve çeşitli azınlıkların vatanseverlik duygularını güçlendirir. Bu federalizm biçimi, diğer federalizm türlerinden daha fazla federal yapılanma sürecine uygun olan ilçe, mahalle ve köylerdeki belediye meclislerinin denetiminde hizmetleri kolaylaştırır, çünkü coğrafi federalizm mümkün olan en üst düzeye ulaşmaya çalışır. Bu eğilimin destekçileri, bu federalizm biçiminin ilde aynı idari yapıyı koruduğunu ve daha geniş yetkiler sağladığını, bir ilden veya birkaç ilden bölgelerin oluşmasına izin verdiğini iddia etmektedirler (Al-Sukini, 2009, s. 16). Bu noktada, çoğu siyasi bileşenin bunu kabul etme olasılığında bahsetmeye bile gerek yoktur, çünkü bazı siyasi unsurlar ulusal ve mezhepsel bölünme temelinde federalizmi reddetmiş ancak bunu bir bölünme gerekçesi olarak görmemişlerdir. Kürt varlığının tanınması, İspanya'da Bask bölgesi ve Malezya'da Sabah ve Sarawak gibi iki bölge ile Kanada'da Quebec eyaletinde olduğu gibi, mevcut coğrafi sınırları içinde ayrı bir statü olarak ele alınmaktadır (Al Khayoun, Haziran 2011, s. 24; Polk, 2005/2006, s. 192).

Sonuç ve Değerlendirme

Herhangi bir çoğulcu toplumda azınlıkların varlığı konusu bir gerçeklik meselesidir. Bu nedenle, herhangi bir bileşenin dışlanması bir bütün olarak topluma hizmet etmez ve Irak toplumu da dâhil olmak üzere çoğulcu toplumların tüm bileşenleri tarafından kabul edilmelidir, böylece her bir bileşen siyasi karar alma sürecine katılabilmelidir. Irak'ın birliği ve güvenliği, içindeki azınlık sorununun çözülmesine bağlıdır. Yani federalizmin uygulanması kendi başına Irak'ın bölünmesi anlamına

gelmemektedir. Çünkü azınlıklarla, her bileşenin haklarını güvence altına alacak, varlığını ve mahremiyetini koruyacak şekilde ilgilenilmezse bölünme tehlikesi ortaya çıkmaktadır. Aksi takdirde devlet siyasi ve toplumsal krizlere ve uzun süreli iç veya bölgesel hatta uluslararası çatışmaya maruz kalmaktadır.

Irak'taki azınlıkları incelerken, çoğunun bileşik olduğunu, yani azınlığın etnik-dilsel azınlık, etnik-mezhepsel azınlık veya dinsel-dilsel azınlık olmanın bir bileşimi olduğu görülmektedir. Dolayısıyla etnik, mezhepsel ve dilsel çeşitliliğin bir arada bulunduğu etnografik gruplardır. Irak'taki ulusal ve dini azınlıkların yayılım haritası, bu unsurların idari taksimler (iller) içinde bir medeni uyum ve barış içinde yaşadıklarını göstermektedir ki bu unsurların Irak'ı İdari bölümler taklit eden bölgelerde bir arada yaşama ve uyum içinde olma ihtimallerini gösterir. Yani etnik ve dini olmayan coğrafi bölgelerin kurulması, bu bölgelerin liderlerinin toplumunu farklı etnik gruplar arasındaki bir mücadele ve rekabete sebep vermeyecek şekilde yönlendirmesi gerekir. Kerkük ve diğer ihtilafli bölgeler meselesi vatan meselesidir. Yani, Irak halkının tüm bileşenlerini ilgilendiren ve ülkenin geleceğini bir bütün olarak etkileyen Irak sorunudur; ve kısmi bir sorun olarak veya bir gruptan ziyade bir grupla ilgili olarak ele alınmamalıdır.

Irak'ta federalizmin mevcut olan uygulaması, Irak halkının ihtiyacından değil, siyasi mutabakatın bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Ayrıca, benimsenmesi gereken federalizm biçiminin uygulanmasına ilişkin anayasal hükümlerde eksiklik ve açıklık bulunduğundan, yetkili makamların federalizmin doğru uygulanmasını sağlamak için bazı öneriler sunmak gerekmektedir. Buna göre: Irak'taki yetkililer, federalizm ve kurumlarının Irak'ta ulusal birliği garanti altına alacak şekilde düzgün bir şekilde uygulanmasını sağlamak için bazı anayasa metinlerinde değişiklik yapmak üzere çalışmaya başlamalıdır. Irak'ta azınlıklar açısından zengin çeşitlilik içeren ve tartışılan alanları oluşturan ve ülkeyi gelecekte bir iç savaşa sürükleyebilecek açık bir Arap-Kürt çatışmasına konu olan ihtilafli bölgelerin iç sınırları sorunu mutlaka çözümlenmelidir. Böylece incelenen

gruplara, Arap ve Kürtler arasındaki çatışmadan uzak kalmalarını sağlayacak şekilde kendi bölgelerini oluşturma hakkı verilecektir. Burada çözüm federal devlet düzeyinde sunulmaktadır. Çözümüne ulaşamadığı takdirde ihtilafli bölgelere, çatışmadan uzak durmalarını sağlayacak ve kendi işlerini yönetme hakkını güvence altına alacak şekilde kendi bölgelerini oluşturma hakkı verilmeli, bu da onların ayrılma arzularını destekleme anlamına gelmemelidir. Öz-yönetim burada federal devlet düzeyinin altında sunulması anlamına gelmektedir. Üstelik, herhangi bir azınlık sorununun çözümü için alınacak önlemin gerçekçi bir çözüm olması gerekmektedir. Yani sunulan çözüm uygun olmalı, idealizmden ve soyutlamadan olabildiğince uzak olmalı, kısacası sahada uygulama imkânı olmalıdır.

Kaynakça

- Abboud**, Zuhair Kazım. (2000). **Şebekler Genel Bakış**. Al-Rafid Vakfi.
- Abd Muhalhel**, Naim. (2013). **Mandeizm:Beyaz cüppeli Irak**. Yayın ve Dağıtım için Dar Mezopotamya.
- Abdel-Hamid**, Muhammad Sami. (1985.). **Uluslararası Kamu Hukukunun Temelleri** (3. bs.). (1. Cilt). Üniversite Kültür Vakfı.
- Abdel-Jabbar**, Faleh (2006). **Savaş sonrası Irak'ta sivil toplum** (Heba Qablan çev.). Stratejik Araştırmalar Enstitüsü .
- Abdul Amir**, Sahar Harbi. (Aralık 2020). **Irak toplumu ve federalizmin karmaşıklıkları**. *Irak Siyaset Bilimi Dergisi* (3), 1-18.
- Al Ani**, Taha. (12 Haziran 2020). *Afrika kökenli Iraklılar: Afro-Iraklıların hikayesi ve en belirgin sorunları hakkında bilgi edinmek ister misiniz?*. **Al-Jazeera**, <https://124.im/rRdKfP>
- Al Khayoun**, Rashid. (2007). **Irak'ta Dinler ve Mezhepler** (2. bs.). Al-Jamal yayınları.
- Al Khayoun**, Rashid. (Haziran 2011). **Mezhepçiliğe karşı: Nisan 2003'ten sonra Irak tartışması** (2. bs.). Yayıncı Madarik.

- Al Mamouri**, Nebras. (Temmuz 2008). Yeni Irak'ta azınlıkların gerçekliği. **Al-Hiwar Al-Motaddin Dergisi** (2347). <https://m.ahewar.org/s.asp?aid=141354&r=0&cid=0&u=&i=2235&q=>
- Al-Bazzaz**, Abd al-Rahman. (1960). **Birleşik devlet ve federal devlet** (3. bs.). Dar Al-Qalam.
- Al-Faili**, Ahmed Nasser. (2006). *Geçmişle günümüz arasındaki Faili Kürtler*. Şafak Kültür ve Bilgi Vakfı
- Al-Hadithi**, Taha Hammadi. (1979). **Irak'ta Çingeneler (Ghajar) ve Al-Qarj: Uygulamalı Sosyal Coğrafyada Karşılaştırmalı Bir Çalışma**. Musul Üniversitesi Yayınları .
- Al-Haidar**, Nizar Yasser. (Temmuz 2007). Iraklı Azınlıkların Gerçeği, *Al-Hiwar Al-Motaddin Dergisi* (3077). <https://www.ahewar.org/debat/show.art.asp?aid=223971>
- Al-Hamdani**, Qahtan Ahmed Suleiman. (28 Şubat 2009). Irak'taki federalizm anayasa ile pratik uygulama arasında. **Arap Gelecek Dergisi** 31 (360), 25 – 47.
- Al-Jeddah**, Raad. (2004). **Irak'taki Anayasal Gelişmeler**. Bayt Alhikmah .
- Al-Marhej**, Hiyam Ali. (2022). **Irak'taki azınlıklar:Temsil sorunu**. El-Bayan Araştırma ve Planlama Merkezi. https://www.researchgate.net/publication/376645504_alaqlyat_alraqyt_mshklt_atmthyl
- Al-Qadiri**, Raad. (2022). **Federalizm ve Irak'ın anayasal ikilemi**. Chatham House. <https://www.chathamhouse.org/sites/default/files/2021-02/2021-02-05-iraq-federalism-arabic-alkadiri.pdf.pdf>
- Al-Shawi**, Munther. (1981). **Anayasa Hukuku: Devlet Teorisi**. Dar Al-Qadisiyah Matbaası
- Al-Shukri**, Ali Youssef, Al-Nasiri, Muhammad Ali & Al-Taie, Mahmoud . (2008). **Irak Anayasası Üzerine Çalışmalar**. Afak Irak Çalışmaları ve Araştırmaları Vakfı.

- Al-Sukini, Hussein Azab.** (2009). **Irak Anayasasında Tartışılabilir Konular: Karşılaştırmalı Bir Çalışma ve Siyasi Vizyon Anayasasının Değiştirilmesi.** Al-Ghadeer Basın .
- Anderson, Liam & Stansfield, Garrett.** (2009). *Kerkük'te Kriz: Çatışma ve Uzlaşmanın Etnopolitiği* (Abdul-İlah Al-Nuaimi çev.). Irak Çalışmaları Yayıncılık . (Orijinal çalışma 2009'te yayınlandı)
- Atiyatullah, Ahmed.** (1968). **Siyasi Sözlük** (3.bs.). Dar Al-Nahda Al-Arabiya.
- Aziz, Fawzia Khuda Karim.** (Haziran - Eylül 2010). **Irak'ta anayasal temeller ile siyasi ve ekonomik gerçeklik arasındaki federalizm.** *Arap Araştırmacı Dergisi* 2(9-10). 145 – 160 .
- Birleşmiş Milletler.** (1992), **Etnik, Dinsel ve Dinsel Azınlıkların Üyelerinin Haklarına İlişkin Birleşmiş Milletler Bildirgesi,** (No.47/135). BM Genel Kurulu
- CIA,** (1978). Erişim Linki: <https://reliefweb.int/map/iraq/iraq-distribution-religious-and-ethnic-groups>
- Derviş, Abdul Rahman Karim.** (10 Ekim 2010). Kakai, Irak kuzey bölgesinde ve İran'ın. *El-Mesbar Araştırma Merkezi.* <https://124.im/o5wH>
- Federasyonlar Forumu.** *Federal Seçenekler ve Çeşitliliği Uzlaştırmanın Diğer Yolları* (Nour Al-Asaad ve Natalie Suleiman çev.). Federal Birlikler Forumu, Ottawa – Kanada. <https://www.forumfed.org/pubs/FederalOptionsandOtherMeansofAccommodatingDiversity-Arabic-Arabe.pdf>
- Group Rights Minority MGR Raporu.** Kasım 2011. *2003'ten bu yana Irak'taki azınlık grupları* (Abdul-İlah Al-Naimi çev.). <https://minorityrights.org/app/uploads/2023/12/download-414-assimilation-exodus-eradication-iraqs-minority-communities-since-2003-arabic-edition.pdf>
- Hadid, Muhammed.** (2016). **Anılarım: Irak'ta demokrasi mücadelesi.** Dar Alsaqi .
- Hasbak, Şakir.** (1973). **Kuzey Irak: İnsan doğası üzerine bir çalışma.** Şefik Basın.

- Kabbani, Halid.** (1981). **Ademi merkezîyetçilik ve Lübnan'daki uygulaması sorunu** . Owaidat Yayıncılık ve Basım.
- Maho, Arşad Hamad .** (2012). **İngiliz gezgin kitaplarındaki Ezidiler.** Mokryani Araştırma ve Yayın Vakfı.
- Matar, Selim.** (2003). **Kimlik Tartışması.** Arap Çalışmaları ve Yayıncılık Vakfı.
- Mawlood, Muhammed Omar.** (2003). **Federalizm ve Irak'ta Uygulama İmkânı.** Mokryani Araştırma ve Yayıncılık Vakfı .
- Murad, Ali Abbas.** (2008). Bölgesel federalizm ve Irak'ta uygulanmasının sorunları. **Siyaset Bilimi Dergisi** (36), 180-180.
- Mustafa, Hamza.** (02:54 - 20 Kasım 2014). Irak'taki azınlıklar...ve bileşen devletin başlangıcı . **Şarkul Avsat Gazetesi.** <https://124.im/9wVn>
- Nusrat Allah, Hamad Al-Husayni.** (1998). **Munzum'un Hayatı ve Etkilerinin Açıklaması ve Kurratü'l-Ayn Yayını** . Baha'i İlim Vakfı .
- Omer, Shorish Hassan.** (2018). **Irak'taki federal sistemin özellikleri: karşılaştırmalı analitik bir çalışma.** Arap Yayıncılık ve Dağıtım Merkezi.
- Polk, William.** (2006). **Irak'ı anlamak için: Irak tarihinin geçmiş ve şimdiki tam yolu** (Abdul Hay Yahya Zaloum tarafından sunuldu). Arap Çalışmaları ve Yayıncılık Enstitüsü . (Orijinal çalışma 2005'te yayınlandı)
- Pranty, Dan.** (2010). **Federalizm Irak'ta İstikrara Yardımcı Olur mu? Deneyler Federalizm.** (2. bs.). Afaq Irak Araştırmaları Vakfı .
- Qasimia, Khairiah .** (2015). **Arap Ülkelerindeki Yahudiler.** Arap Birliği Araştırmaları Merkezi.
- Saatçi, Subhi.** (2010). **Irak'taki Türkmen kebileterleri ve aşiretleri ve bunların yerleşmeleri.** Fuzûlî Matbaası.
- Salloum, Saad.** (2013). **Irak'taki azınlıklar.** Masarat Kültürel Gelişim Vakfı.
- Salloum, Saad.** (2015). **Irak: Mevcut Dönüşümlerin Işığında Çoğulculuk ve Vatandaşlığın Geleceği.** Ayman Abdel Muta'da, *Arap Bölgesinde*

Vatandaşlık ve Toplumsal Bileşenler (s.s. 107-133). Arap Forum For alternatives AFA ve HIVOS

Simons, Geoff L. (2004). **Geleceğin Irak'ı: Orta Doğu'yu Yeniden Şekillendirmede Amerikan Politikası** (Saeid Al-Azm çev.). Dar Al-Saqi . (Orijinal çalışma 1 Ağustos 2003'te yayınlandı).

Slugt, Marion Farouk & Slugt, Peter. (2003). **Devrimden diktatörlüğe:1958'den bu yana Irak** (Malik Tabarasi çev.). Al-Jamal Yayınları. (Orijinal çalışma 1986'te yayınlandı).

Sousse, Ahmed. (1990). **Tarihte Araplar ve Yahudiler** (2. bs.). Al Arabi Reklamcılık ve Yayıncılık.

Stansfield, Gareth & Abdulrazak, Hassan .(2003). Irak'a Yönelik Olası Siyasi Düzenlemelere İlişkin Bir Araştırma . (Celine Oclair'te ed.), **Savaş Sonrası Irak İçin Anayasal Seçenekler** (s.s. 17 - 30) . Federal Birlikler Forumu, Ottawa, Kanada . <https://www.forumfed.org/libdocs/Iraq-2005/ConstitutionalOptionsforPostWarIraq2003-Arabic-Arabe.pdf>

Talabani, Nureddin. (1999). **Kerkük Bölgesi ve Ulusal Gerçekçi Bir Şekilde Değiştirme Girişimleri** (2. bs.) . Yayıncılık ve Dağıtım için Dar Al-Hekma.

Watts, Ronald. (2006). **Federal Systems** (özel baskı) (Ghali Barhouma, Maha Bustami ve Mia Takla çev.). Federal Birlikler Forumu, Ottawa, Kanada. (Orijinal çalışma 1999 'te yayınlandı) .

Yako, Mona Youkhana. (2010). **Uluslararası kamu hukukunda vatandaşlık hakları: siyasi-hukuksal bir çalışma**. Hukuk Kitapları Evi.

||Beyan ve Açıklamalar/Disclosure Statements ||

1. Bu çalışmanın yazarı, **Bilgi Dergisi**'nce beyan edilen araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyduğunu beyan etmektedir (The author confirms that his work complies with the principles of research and publication ethics announced by **Bilgi**).
2. Yazar tarafından herhangi bir çıkar çatışması beyan edilmemiştir ve araştırmadan herhangi bir üçüncü şahıs/kurumun etkilenebileceğine dair bildirim bulunmamaktadır (No potential conflict of interest and the research's effects on any person/institution was reported by the author).
3. Makalenin tamamının Wassan Theab Muner Janabi tarafından kaleme alınmış olduğu bildirilmiş ve ilave bir teşekkür konusu belirtilmemiştir (It was reported that the article was written by Wassan Theab Muner Janabi, as no additional acknowledgement has been made).

Extended Abstract

The Role of Minorities in Iraq's Governance Within the Scope of the Federal System in the 2005 Constitution

Wassan Theab Muner Janabi

The 2005 Iraqi Constitution was introduced with the aim of rectifying earlier political errors through the principle of federalism. However, the constitution's ambiguity in defining the specific form of federalism - whether ethnic, sectarian, or geographical - has created challenges. This study explores the involvement of Iraqi minorities in governance under the federal system, aiming to rectify imbalances in political participation and emphasize shared values among societal groups. Although federalism was intended to foster political inclusivity, the lack of clarity in its implementation has impeded efforts to establish a unified society. Acknowledging minority groups is crucial for ensuring comprehensive decision-making in a diverse society like Iraq. Resolving issues related to diversity is vital for national unity, as federalism alone may not be adequate. The establishment of regions

based on non-ethnic criteria could promote integration and reduce conflicts. It is essential to address disputes over contested areas, such as Kirkuk, and clarify the nature of federalism to promote effective governance and national harmony. Amendments to the constitution should prioritize balancing societal segments and averting potential civil strife while adhering to a pragmatic and tailored approach to governance.